

SOCIOPOLIS™

Social, Political & Market Research

РЕФОРМА СУДОВОЇ СИСТЕМИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

СОЦІОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

ЗВІТ ПРО ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ

www.sociopolis.ua

МЕТОДОЛОГІЯ

METHODOLOGY

Експертне опитування «Реформа судової системи: виклики та перспективи (соціологічна експертиза)» проведене Дослідницькою компанією «Соціополіс» у співпраці з Адвокатським об'єднанням «Ганна Іщенко та партнери».

ТЕРМІНИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ

з 10 по 26 січня 2024 року (польовий етап – з 15 по 22 січня 2024 року).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

оцінка сучасного стану судової системи України і перспектив її реформування в умовах воєнного стану з точки зору експертів, діяльність яких безпосередньо пов'язана із судовою системою України.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ (ДОСЛІДЖУВАНА ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ)

фахівці, діяльність яких безпосередньо пов'язана з різними аспектами функціонування судової системи України і які, відповідно, володіють експертними знаннями та досвідом у вказаній сфері (зокрема, судді та працівники судів, адвокати, народні депутати України, представники органів державної влади і місцевого самоврядування, представники бізнесу, громадських організацій, вищих навчальних закладів та наукових установ).

МЕТОД ЗБОРУ ПЕРВИННОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

напівстандартизоване анкетування експертів.

СПОСОБИ ПРОВЕДЕННЯ АНКЕТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ

З метою максимально репрезентативного охоплення досліджуваної цільової аудиторії анкетування експертів проводилося такими способами (на вибір експерта):

- онлайн-анкетування (експерт самостійно заповнював анкету онлайн);
- заочне анкетування (експерту надсилася анкета у електронному або паперовому вигляді, яку він/вона самостійно заповнював і передавав для подальшої обробки);
- телефонне інтерв'ю.

МЕТОДОЛОГІЯ

METHODOLOGY

ОБСЯГ ВИБІРКОВОЇ СУКУПНОСТІ

104 експерти

СТРУКТУРА ВИБІРКОВОЇ СУКУПНОСТІ

При формуванні вибіркової сукупності враховувалися такі ознаки експертів:

- 1) належність їх до певної цільової категорії експертів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з тими чи іншими аспектами функціонування судової системи;
- 2) наявність у респондентів вищої юридичної освіти;
- 3) регіон (чи регіони), з якими пов'язана діяльність експертів.

За першою ознакою були відібрані експерти, що належать до таких основних категорій осіб, діяльність яких безпосередню пов'язана з певними аспектами функціонування судової системи:

- судді та працівники судів (помічники судів, працівники апаратів судів тощо);
- адвокати;
- представники законодавчої гілки влади (народні депутати України);
- представники органів державної влади та місцевого самоврядування, які пов'язані із юридичним забезпеченням діяльності відповідних органів влади;
- представники бізнесу (керівники, начальники юридичних відділів компаній тощо);
- представники громадських формувань;
- викладачі вищих навчальних закладів та працівники наукових установ юридичного спрямування.

За другою ознакою (наявність у респондентів відповідної освіти) для участі в опиту-

ванні відбиралися переважно експерти, які мають вищу юридичну освіту. Кількість таких експертів становить 95,2% від загальної кількості опитаних. Не мають вищої юридичної освіти лише окремі експерти з числа представників бізнесу або громадських формувань.

За третьою ознакою (регіон чи регіони діяльності) для участі в опитуванні були відібрані представники усіх основних макрорегіонів України – центрального, західного, східного та південного.

Структура опитаних експертів за статтю є наступною: чоловіки – 57 експертів (54,8% від загальної кількості), жінки – 47 експертів (45,2% від загальної кількості).

Формування вибіркової сукупності здійснювалося комбінованим методом – кваліфікованої рекомендації та «снігової кулі».

МЕТОДОЛОГІЯ

METHODOLOGY

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ:

1. Розробка опитувальника.
2. Проведення пілотного етапу опитування (експертні інтерв'ю з невеликою кількістю експертів).
3. Внесення коректив до опитувальника та методології опитування відповідно до результатів пілотного етапу.
4. Формування вибіркової сукупності експертів.
5. Проведення основного етапу опитування (експертні інтерв'ю з основною частиною експертів).
6. Кодування, введення та статистична обробка даних.
7. Аналіз та узагальнення отриманої інформації, підготовка звіту.

ДОТРИМАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ

Усім експертам, які взяли участь в опитуванні, була забезпечена анонімність та конфіденційність інформації, яку вони надали.

Персональні дані експертів не будуть оприлюднюватися. Дослідження проводилося з дотриманням міжнародних норм та вимог національного законодавства щодо захисту персональних даних та їх конфіденційного характеру. Зокрема, було забезпечено належні технічні засоби захисту, щоб запобігти випадковій втраті, знищенню, пошкодженню, зміні або розкриттю персональних даних під час їх обробки. Всі відповіді, які надали експерти, були використані виключно в дослідницьких цілях і представлені в результатах опитування тільки в узагальненому або знеособленому вигляді.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

1.

1. Переважна більшість експертів, які взяли участь в опитуванні, дали середні оцінки ефективності діяльності судової системи в Україні станом на теперішній час. Зокрема, 37,5% експертів оцінили ефективність діяльності судової системи в 4 бали за 7-бальною шкалою, 22,1% – в 3 бали, а 18,3% – в 5 балів. Дуже низькі оцінки діяльності судової системи України (1 або 2 бали за 7-бальною шкалою) дали небагато експертів – відповідно 2,9% і 9,6%. Водночас ще менше експертів високо оцінили ефективність діяльності судової системи України (6 або 7 балів за 7-бальною шкалою) – такі оцінки дали лише 6,8% опитаних (табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви оцінюєте ефективність діяльності судової системи в Україні станом на теперішній час?»

Оцініть, будь ласка, за 7-бальною шкалою, де 1 бал – ефективність діяльності дуже низька, а 7 балів – ефективність діяльності дуже висока»

Оцінка ефективності діяльності судової системи в Україні	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
1 бал	2,9
2 бали	9,6
3 бали	22,1
4 бали	37,5
5 балів	18,3
6 балів	5,8
7 балів	1,0
Важко відповісти	2,9
Середній бал	3,8

Загалом середня оцінка ефективності діяльності судової системи України, яку дали опитані експерти, склала 3,8 балів за 7-бальною шкалою. Це може свідчити, що, на думку більшості експертів, судова система в Україні в цілому функціонує, проте її ефективність є далекою від оптимальної та існує необхідність в значному її реформуванні та удосконаленні. Необхідно також враховувати, що вказана оцінка є усередненою для всієї судової системи України, а у розрізі різних її складових та окремих представників такі оцінки можуть значно відрізнятись.

Один з експертів пояснив, що оцінює ефективність діяльності судової системи в цілому як середню, оскільки в його практичній діяльності є «прикладні як дуже ефективної діяльності судів, так і приклади взагалі неефективної діяльності». На думку іншого експерта, «у цілому наша судова система ефективна, працюють багато суддів, відданих своїй справі; однак, мають місце непоодинокі випадки недобросовісності представників судової влади, що негативно впливають на думку суспільства стосовно судової системи в цілому».

2.

2. У відповіді на відкрите запитання щодо основних проблем функціонування судової системи в Україні, які потребують першочергового вирішення, найбільша кількість експертів (44,1%) назвали проблему корупції. Друге – третє місця в «рейтингу» основних проблем судової системи зайняли взаємопов'язані проблеми великої тривалості розгляду справ у судах та недостатньої кількості суддів (вказані проблеми назвали відповідно 31,2% і 29,0% опитаних експертів).

Досить значна кількість експертів серед найбільш гострих проблем функціонування судової системи в Україні назвали також низький рівень кваліфікації багатьох суддів (20,4%); упередженість багатьох суддів; прийняття ними несправедливих рішень (18,3%); зовнішній вплив на суди; відсутність реальної незалежності судової влади (17,2%); низький рівень оплати працівників апаратів судів і зумовлений цим дефіцит кадрів (15,1%); завантаженість судів справами; велике навантаження на суддів (15,1%); відсутність реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності (14,0%); недостатнє забезпечення сталості та єдності судової практики (9,7%). (табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання «Якими, на Вашу думку, є основні проблеми функціонування судової системи в Україні, які потребують першочергового вирішення?», ВІДКРИТЕ ЗАПИТАННЯ

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Корупція	<ul style="list-style-type: none"> ● «Корупція в судах» ● «Корумпованість» ● «Корумповані судді» ● «Корупційна складова» ● «Корупція – високі заробітні плати не тільки не подолали корупцію, а навпаки підняли ставки хабарів» ● «В деяких сферах є досить високий рівень корупції» ● «Корупція в органах судової влади на всіх ланках, про що, зокрема, свідчить арешт голови Верховного Суду» ● «Тотальна корупція судової системи» ● «Корупційні скандали» 	44,1

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Велика тривалість розгляду справ у судах</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Довга тривалість справ» ● «Забезпечення оперативності роботи судів» ● «Недотримання процесуальних строків розгляду справ» ● «Тривалий розгляд деяких категорій справ» ● «Довгий розгляд спорів (це не стосується господарської юрисдикції)» ● «Затягування розгляду справ (особливо судами загальної юрисдикції)» ● «Затягування строків розгляду справ» ● «Порушення суддями норм процесуального права в частині строків розгляду справ» ● «Строки розгляду справ надзвичайно великі» ● «Строки розгляду цивільних справ не дотримуються» ● «Процеси тягнуться роками» ● «Недотримання розумних строків розгляду справ» ● «Завантаженість суддів призводить до затягування розгляду справ» ● «Тяганина з розглядом справ (таке відчуття, що судді чекають, поки сторона помре для закриття справи)» ● «В більшості випадків строки розгляду справ досить великі, що заважає належному захисту прав» ● «Є об'єктивні проблеми зі строками здійснення судових проваджень, особливо в адміністративних справах» ● «Порушення строків розгляду справ, що призводить до втрати приватного інтересу до результатів розгляду їх справи. Наприклад, до справ з поновлення на роботі встановлений спеціальний строк позовної давності в один місяць, а справа може розглядатись декілька років (наявна практика і чотири роки з виплати заробітної плати). За таких умов, громадянин вже давно працює на іншій роботі, а гроші втратили третину своєї вартості» ● «Якщо справа спрощеного провадження розглядається судом понад 6 місяців, в якій два папірця, – суддя має нести дисциплінарне стягнення і, як наслідок, відчувати це на розмірі заробітної плати, а якщо, як показує практика, така справа розглядається роками, то це свідчить про штучне створення перезавантаженості судді» 	<p>31,2</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Недостатня кількість суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Відсутній добір нових суддів (нехватка кадрів у судовій системі складає понад 40%), що зумовлює велике навантаження на працюючих суддів, внаслідок чого затягуються строки розгляду справ та збільшується кількість судових помилок через брак часу на ґрунтовне дослідження всіх доказів» ● «Слабкий кадровий ресурс серед суддів» ● «Кадровий дефіцит» ● «Необхідність заповнення вакантних посад суддів» ● «Покращення ситуації з кадрами – призначення нових суддів, продовження повноважень діючих безстроково» ● «Значний дефіцит суддів (більше 5000 вакантних посад по Україні), що негативно впливає на процес розгляду проваджень, зокрема в частині дотримання розумності строків» ● «Кадровий голод» ● «Брак кваліфікованих кадрів» ● «Нестача суддів цивільної юрисдикції» ● «Недостатня кількість кваліфікованих суддів» ● «Недоукомплектованість суддівського штату» ● «Судова система не може ефективно працювати за браком якісного судового корпусу, кадрового дефіциту» ● «Необхідність збільшення кількості суддів з метою розвантаження системи» 	<p style="text-align: center;">29,0</p>
<p>Низький рівень кваліфікації багатьох суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Низька компетентність суддів» ● «Недостатня кваліфікація суддів» ● «Якість розгляду справ у судах низька. Особливо в судах I-ї інстанції» ● «Застарілість позицій, небажання брати на себе відповідальність, давати власну думку, навчатись, приймати нову практику» ● «Часом судді не вивчають справу, не уважно слухають сторони, призначають експертизи на етапі, де це не передбачено; нівелюють принцип змагальності сторін» ● «Низький рівень підготовки суддів» ● «Треба змінювати підхід до підбору суддів» ● «Нерозуміння багатьма судьями певних галузей (наприклад, інтелектуальної власності і спорів навколо неї)» 	<p style="text-align: center;">20,4</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Низький рівень кваліфікації багатьох суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Низька якість фахової освіти у суддів особливо в спеці-алізованих напрямках, IT-сфера, авторське право і т. ін.» ● «Підготовка кадрів до сучасного підходу в роботі» ● «Неефективні старі кадри» ● «Брак якісного судового корпусу» ● «Багато недосвідчених суддів з низьким рівнем знань» ● «Незважаючи про складний процес проходження кандидата на посаду судді, рівень знань суддів на всіх ланках є низьким» ● «Є відверто некомпетентні судді» ● «Залежна від ручного управління система відбору суддів на посади не за професійними якостями, а за клановою приналежністю. Заплутані процедури проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок складення кваліфікаційного іспиту і методологія оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді» 	<p>20,4</p>
<p>Упередженість багатьох суддів; прийняття ними несправедливих рішень</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Упередженість, замовність багатьох рішень» ● «Занадто високий рівень необгрунтованих та несправедливих судових актів» ● «Залежно від категорії справи непоодинокі випадки передженість» ● «Багато одіозних випадків несправедливості» ● «Часто має місце формальний розгляд справ, не направлений на здійснення правосуддя» ● «Необгрунтованість багатьох рішень суду» ● «Погана якість рішень, відсутність чітких вимог до якості рішення» ● «На жаль, лишаяються судді, які займаються «інтуїтивною» юриспруденцією – вирішують справи не на основі закону, а внутрішнього та суб'єктивного відчуття справедливості» ● «В кримінальних провадженнях не зовсім працює принцип змагальності» ● «Рішення суду неякісні, особливо це стосується місцевих судів» ● «Суди не мають зобов'язання надавати роз'яснення прийнятих ними рішень (постанов) посилаючись, що обгрунтування будуть зазначені в письмовому рішенні, технічно порушують вимоги, що ставляться до таких рішень процесуальним законом (забувають надати оцінку доказам; до детального обгрунтування правової позиції можуть зазначити: «Суд критично ставиться до аргументів наведених стороною» (ось і вся мотивувальна частина рішення)» 	<p>18,3</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Зовнішній вплив на суди; відсутність реальної незалежності судової влади</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Відсутність незалежності суддів» ● «Необхідність забезпечення незалежності суддів» ● «Відсутність незалежності від інших органів влади» ● «Залежність від інших гілок влади» ● «Судова влада не є незалежною, на жаль» ● «Необхідність забезпечення реалізації принципу незалежності судової гілки влади» ● «Відсутність інструментів для справжньої незалежності суддівської системи (в першу чергу фінансова та організаційна залежність від виконавчої та законодавчої влади)» ● «Тиск на суддів» ● «Політичний вплив на суди» ● «Намагання політиків здійснювати управління судами та суддями» ● «Проблемою у функціонування судової системи в Україні є несамостійність суддів від Офісу Президента» ● «Політична ситуація деколи, можливо, є чинником прийняття певних рішень, політично коректних. Подібне має ознаки впливу на незалежність суду» ● «Відсутність самостійності судів у прийнятті рішень (політичний тиск)» ● «Суди часто приймають рішення, мотивовані не законодавством, а політичними, фінансовими чи владними факторами впливу» ● «Усталені зв'язки суддів із сторонами у справі, а особливо правоохоронними органами» ● «Залежність суддів від внутрішніх та зовнішніх ієрархічних систем, зокрема – у зв'язці з недобросовісними посадовцями у структурах МВС, слідства та прокуратури. У підсумку – суди завалені і перевантажені напівфейковими або сфабрикованими справами щодо підконтрольних поліції і нею ж підтримуваних дріб'язкових правопорушень (наприклад, зберігання і торгівля наркотиками), що потребують імітації діяльності системи правосуддя у вигляді безрозмірної паперотворчості» 	17,2
<p>Низький рівень оплати працівників апаратів судів і зумовлений цим дефіцит кадрів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Неналежне фінансове забезпечення апаратів судів і як наслідок – слабка кваліфікація та «кадровий голод»» ● «Гідна заробітна плата для найнижчих ланок судової системи» ● «Низька заробітна плата у працівників апарату суду (секретарів, допоміжного персоналу суду)» 	15,1

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Низький рівень оплати працівників апаратів судів і зумовлений цим дефіцит кадрів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Низька заробітна плата у помічників суддів та секретарів судового засідання» ● «Відсутність нормального забезпечення апарату суду» ● «Малі заробітні плати для працівників апаратів судів» ● «Несправедливість у формуванні оплати праці працівників суду, кадровий голод» ● «Персонал перевантажений, його не вистачає, не завжди достатньо кваліфікований» ● «Розширити штат помічників/секретарів, мотивувати молодих фахівців роботою в суді, збільшити їх заробітну плату» ● «Заповнення вакантних посад адмінперсоналу вмотивованими та кваліфікованими працівниками за рахунок підвищення привабливості таких посад (доходи, пільги тощо)» ● «Привести оплату праці працівників суду, в першу чергу помічників суддів та секретарів судового засідання, до гідного рівня. На їх плечах уся рутинна робота, без якої суддя не може працювати. Ці кадри виконують важку роботу за кількістю та якістю. Через низьку, а часто –нижче людської гідності оплату праці, плинність кадрів в апаратах судів просто зашкалює. Особливо це характерно у великих містах. Уже не секрет, що судді доплачують зі своєї суддівської винагороди помічникам та секретарям, щоб хоча б якось їх втримати» 	<p>15,1</p>
<p>Завантаженість судів справами; велике навантаження на суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Потрібно зменшити навантаження на суди» ● «Необхідне розвантаження судів за рахунок оптимізації розгляду деяких категорій малозначних справ» ● «Навантаженість на суди і, відповідно, якість...» ● «У першу чергу слід вирівняти навантаження на одного суддю в загальних місцевих судах України (районні, міські та міськрайонні суди). Я працював в районному суді великого міста, а тепер працюю суддею в селищі. Це кардинально різні умови праці. Судді у великих містах – де факто раби, які не мають часу на якісний розгляд справ, а сумлінні з них – і на сім'ю (оскільки добиваються якості за рахунок особистого часу)» ● «У відставку йде багато суддів, у яких залишається багато нерозглянутих справ» 	<p>15,1</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Завантаженість судів справами; велике навантаження на суддів</p>	<p>● «Загальні суди розглядають безліч справ, які в силу «низької інтелектуальної складової» слід передати іншим органам: 1) місцевим радам, 2) місцевим райдержадміністраціям; 3) РАГСам; 4) ЦНАПам тощо. Одним словом, це так звані в суддівському середовищі «безспірні справи», які де факто розглядає помічник судді (розірвання шлюбів; стягнення аліментів за стандартних обставин – а це 99 %; розгляд більшості справ по КУаАП: ст.173, 173-2, 178 і т. д.). На жаль, ці справи займають безліч часу у судді, який, як мінімум, визначає дату та час кожного судового засідання у кожній з цих справ, контролює помічника, вичитує остаточні рішення, підписує цифровим підписом і т.д. Це до 50 % робочого часу. Це малоінтелектуальна робота судді з огляду на витрати держави на суддівську винагороду та відповідний соцпакет судді (60 днів відпустки після 10 років стажу, утримання у відставці і т. д.) та витрати на утримання апарату суду. Весь цей обсяг робіт слід передати іншим досудовим органам, що збереже кошти і посилить зв'язок рад, РДА з громадою. Це буде ефективніше»</p>	<p>15,1</p>
<p>Відсутність реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Неефективні механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності» ● «Відсутні наслідки для недобросовісних та суддів, що вчинили дисциплінарне порушення» ● «Відсутність відповідальності суддів за ухвалені ними рішення» ● «Відсутність реальної можливості притягнення суддів до відповідальності» ● «Тривалий процес притягнення суддів до відповідальності» ● «Реальне притягнення до відповідальності за допущення порушення законодавства, в тому числі за недотримання процесуальних строків» ● «Відсутній ефективний механізм звільнення некомпетентних/недобросовісних суддів. Суддя має гарантії своєї діяльності, проте у разі виявлення невідповідності його знань посаді чи вчинення ним значного проступку – має існувати чітка, швидка та однозначна процедура його звільнення. Тобто фактично відсутній механізм притягнення судді до відповідальності, а існуюча процедура непрозора та не чітка – базується виключно на внутрішніх чи зовнішніх переконаннях членів ВРП (інколи незрозумілих не лише суспільству, а й працівникам судової системи)» ● «Має бути дієвий інструмент направлення і розгляду процесуальних скарг. але це має бути орган судової системи» 	<p>14,0</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Недостатнє забезпечення сталості та єдності судової практики</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Відсутність сталості підходів у вирішенні одних і тих же категорій справ (у т. ч. в межах одного й того суду)» ● «Відсутність дієвих механізмів формування сталості та єдності судової практики» ● «Неоднакове застосування судами чинного законодавства» ● «Відсутність сталої судової практики» ● «Швидка зміна позицій Верховного Суду при вирішенні однакових спорів» ● «Відсутності усталеної і прогнозованої судової практики, яку створюють Велика Палата і касаційні суди» ● «Часта змінюваність судової практики Верховного Суду» ● «Дискреційна функція суду за умови великої корупційної складової в судовій системі призводить (надає можливості) суддям в однакових справах приймати різні по суті рішення, порушується рівність громадян перед законом» 	<p>9,7</p>
<p>Недостатнє фінансування судів (в цілому)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Недостатнє фінансування місцевих та апеляційних судів» ● «Покращити матеріально-технічне забезпечення судів» ● «Недостатнє фінансування судів (як установ), що унеможлиблює використання суддями всіх доступних інструментів для ухвалення рішення (наприклад, неможливість підписатись на такі сервіси, як Опендата бот, Прецедент, Ліга:Закон; мала швидкість Інтернету тощо)» 	<p>7,5</p>
<p>Випадки недоброчесності серед суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Проблема із загальним станом доброчесності (добросовісності), елементарної порядності суддів» ● «Суперечливість доброчесності суддів у певних випадках» ● «Неетична поведінка суддів» ● «Очевидні випадки недоброчесності окремих суддів» ● «Наявність багато недоброчесних суддів» ● «Необхідно запроваджувати суровіші вимоги щодо дотримання представниками суддівського корпусу норм суддівської етики» 	<p>6,5</p>

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
«Замкнутість» судової системи	<ul style="list-style-type: none"> ● «Кумівство у судовій системі» ● «Наявність певних негативних «традицій» серед суддів («вічні» голови судів, одні й ті ж представники в представницьких суддівських органах)» 	5,6
Недовіра до судів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Необхідність відновлення довіри до судової влади» ● «Відсутність довіри суспільства до суддів і судової влади» 	4,3
Недосконалість процесуального законодавства	<ul style="list-style-type: none"> ● «Надвисока формалізація процесуальних кодексів» ● «Необхідне удосконалення процесуальних механізмів» ● «Змінити процесуальне законодавство» 	4,3
Незавершеність реформування судової системи	<ul style="list-style-type: none"> ● «Потрібно завершити судову реформу» ● «Перманентні спроби реформування судової системи» ● «Спекуляції, які не припиняються, щодо організації судової системи» 	4,3
Відсутність верховенства права	<ul style="list-style-type: none"> ● «Неналежне дотримання верховенства права» ● «Відсутність верховенства права» 	3,2
Проблеми діджиталізації роботи судів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Необхідне доопрацювання системи «Електронний суд»» ● «Необхідне переведення усіх справ в електронну форму та використання ЕСІТС для проваджень» ● «Багато суддів не використовують ЕСІТС та ігнорують право сторін на доступ до електронних справ в принципі» ● «Низький рівень судових сервісів» 	3,2
Покращення роботи ВРП, ВККСУ, Ради суддів України	<ul style="list-style-type: none"> ● «Налагодження ефективної, прозорої та відповідно до чинного законодавства роботи Вищої ради правосуддя та Ради суддів України» ● «Обрання добросовісних та кваліфікованих членів ВРП та ВККСУ. Не просто їх обрання, а обрання ідейних та чесних членів. Належне, професійне, швидке та прозоре виконання цими двома органами своїх обов'язків природнім шляхом протягом 5 років повністю змінить якісний та кількісний склад корпусу суддів» 	2,2

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Обмеженість доступу до касаційної інстанції	<ul style="list-style-type: none"> ● «Обмеження права доступу до правосуддя у касаційній інстанції по малозначним справам» ● «Доступ до касаційної інстанції (<i>касаційні фільтри</i>) занадто ускладнений, що призводить до зловживань та шкодить суті права доступу до суду» 	2,2
Складність доступу до правосуддя	<ul style="list-style-type: none"> ● «Важкий доступ людей до правосуддя» 	2,2
Проблема виконання рішень судів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Обов'язкове виконання судових рішень» ● «Невиконання рішень судів» 	2,2
Антикорупційний контроль за судами	<ul style="list-style-type: none"> ● «Відсутність контролю з боку антикорупційних органів» ● «Необхідність посилення антикорупційного контролю за суддівським корпусом» 	2,2
Проблеми адвокатської діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ● «Втручання в діяльність адвокатури» ● «Складність порядку доступу до адвокатської діяльності, недостатня ефективність механізмів захисту прав адвокатів» 	2,2
Проблеми визначення підсудності справ	<ul style="list-style-type: none"> ● «Проблеми визначення підсудності справ – господарська та адміністративні юрисдикції зайві як такі; доцільно їх ліквідувати, а їхні функції передати загальним судам» ● «Проблеми юрисдикції судів» 	2,2
Недосконале законодавство	<ul style="list-style-type: none"> ● «Протиріччя в законодавстві, закладені недоброчесними політиками, які в різний час вносили і продовжують вносити неадекватні зміни та доповнення у законодавчі акти та невиправдано примножують їх кількість (<i>КК, КПК, Земельний кодекс України, безліч підзаконних актів та інструкцій</i>), додаючи хаосу в роботу органів правосуддя» ● «Прогалини в законодавстві» 	2,2
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Необхідність підвищення юридичної грамотності населення» 	2,2

2.

Основні проблеми функціонування судової системи	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
	● «Воєнний стан»	1,1
	● «Авторозподіл справ має відбуватись між усіма суддями, а не їх частиною за ознаками спеціалізації, колегій, палат і т. д.»	1,1
	● «Змінити склад і структуру Верховного Суду»	1,1
	● «Ліквідувати Державну судову адміністрацію»	1,1
	● «Необхідність зміни судової системи на рівні району, області»	1,1
	● «Не ламати існуючу судову систему, яка створена за принципом територіальності і спеціалізації»	1,1
	● «Відсутність слідчих суддів як окремої категорії суддів покладання цих обов'язків на чергового суддю»	1,1
	● «Вигорання суддів (і відсутність ефективної психологічної допомоги для таких суддів)»	1,1
	● «Зменшення заробітної плати суддів вищих ланок»	1,1
	● «Відсутність дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів»	1,1
	● «Повернення авторитету суддів, в тому числі шляхом зменшення кількості різних «перевірянтів» судів: люстраторів, аудиторів, радників тощо. Якщо порушення закону є, то в нас вже достатньо існуючих органів, щоб наступала невідворотність покарання. Неефективність деяких правоохоронних органів не може бути замінена на принизливі процедури, які зменшують авторитет суддів»	1,1
	● «Непрозорість роботи судів»	1,1
	● «Необхідність налагодження комунікацій з громадськістю та ЗМІ»	1,1

3.

3. Згідно з результатами опитування, експерти досить по-різному оцінюють окремі аспекти сучасного стану судової системи України. Серед одинадцяти напрямків, щодо яких проводилося опитування, найкраще експерти оцінили ситуацію із гласністю та відкритістю судового процесу. Майже 60% опитаних дали оцінки вказаному аспекту функціонування судової системи в 5, 6 або 7 балів за 7-бальною шкалою, а середня оцінка серед усіх експертів склала 4,9 балів за 7-бальною шкалою.

Відносно високі оцінки отримало також законодавче забезпечення діяльності судової системи – 58,7% експертів оцінили вказаний аспект функціонування судової системи в 5, 6 або 7 балів, а середня оцінка серед усіх експертів склала 4,7 балів за 7-бальною шкалою.

Найнижчу оцінку серед усіх аспектів сучасного стану судової системи України, щодо яких проводилося опитування, отримала довіра до судової системи в суспільстві. Майже 70% опитаних оцінили її в 1, 2 або 3 бали за 7-бальною шкалою, а лише 1% – в 6 або 7 балів. Середня оцінка довіри до судової системи в суспільстві серед усіх опитаних склала лише 2,9 балів за 7-бальною шкалою.

Низькі оцінки експертів отримали також кадрове забезпечення діяльності судової влади; наявність необхідної кількості суддів (3,1 балів) та швидкість прийняття рішень судами; завантаженість судів справами (3,2 балів за 7-бальною шкалою) (табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання

«Оцініть, будь ласка, сучасну ситуацію в судовій системі України за такими напрямками за 7-бальною шкалою, де 1 бал – ситуація дуже погана, а 7 балів – ситуація дуже добра», % від кількості експертів, які відповіли на запитання

	Оцінка, балів							Важко відповісти	Середній бал
	1	2	3	4	5	6	7		
Гласність та відкритість судового процесу	2,9	8,7	9,6	12,5	15,4	26,0	18,3	6,7	4,9
Законодавче забезпечення діяльності судової системи	1,0	6,7	10,6	20,2	26,0	26,0	6,7	2,9	4,7
Рівень кваліфікації та професіоналізму суддів (в цілому)	1,0	5,8	19,2	28,8	21,2	18,3	2,9	2,9	4,3
Об'єктивність та справедливність рішень судів (в цілому)	1,9	5,8	19,2	33,7	25,0	9,6	1,9	2,9	4,1
Доступність судового захисту для пересічних громадян	9,6	10,6	17,3	21,2	17,3	15,4	7,7	1,0	4,0
Матеріально-технічне, фінансове забезпечення діяльності судової влади державою	6,7	14,4	24,0	18,3	13,5	6,7	7,7	8,7	3,7

3.

	Оцінка, балів							Важко відповісти	Середній бал
	1	2	3	4	5	6	7		
Прояви корупції серед представників судової системи	7,7	15,4	18,3	18,3	11,5	10,6	5,8	12,5	3,7
Незалежність судів від інших органів та представників державної влади	10,6	15,4	25,0	13,5	21,2	8,7	3,8	1,9	3,6
Швидкість прийняття рішень судами; завантаженість судів справами	15,4	25,0	24,0	9,6	12,5	7,7	4,8	1,0	3,2
Кадрове забезпечення діяльності судової влади; наявність необхідної кількості суддів	10,6	25,0	30,8	16,3	8,7	1,9	4,8	1,9	3,1
Довіра до судової системи в суспільстві	13,5	26,0	29,8	19,2	9,6	0,0	1,0	1,0	2,9

В цілому тенденції, які прослідковуються у відповідях респондентів на вказане закрите запитання, співпадають з характером їхніх відповідей на попереднє відкрите запитання (*стосовно основних сучасних проблем судової системи України*). Водночас спостерігаються певні розходження. Зокрема, в закритому запитанні експерти дуже низько оцінили рівень довіри до судової системи в суспільстві. Проте у відкритому запитанні вказана проблема (*недовіра до судів*) згадувалася серед найбільш гострих проблем судової системи України рідко (*її назвали лише кілька експертів*). Таке розходження можна пояснити тим, що недовіра до судової системи є фактично наслідком ряду інших проблем – зокрема, корупції, низького рівня кваліфікації та упередженості багатьох суддів, зовнішнього впливу на суди тощо. Можна припустити, що у сприйнятті експертів згадані проблеми є первинними і їхнє вирішення є передумовою зростання рівня довіри до судової системи.

Крім того, низка експертів (*переважно представники судових органів або народні депутати*) висловили думку, що низький рівень довіри до судової системи, який переважає серед більшості пересічних жителів України, значною мірою є суб'єктивним і необґрунтованим. На їхню думку, безпосередньо із судовою системою стикається незначний відсоток громадян. І серед них рівень довіри до судової системи, згідно даних опитувань, є значно вищим. Згадані експерти вважають, що різко негативне ставлення до судової влади поширене переважно серед тих, хто ніколи не мав справи із судами, і сформоване за рахунок негативного висвітлення інформації про діяльність судів у ЗМІ.

Необхідно також відзначити, що отримані оцінки експертів є усередненими для всієї судової системи України і можуть значно відрізнятися для окремих складових чи представників судової системи. Зокрема, окремі експерти вказали, що наведені оцінки можуть бути істотно різними для районних, апеляційних та касаційних судів.

4. Згідно з результатами опитування, більшість експертів (56,7%) вважають, що на теперішній час порівняно з часом до початку повномасштабної російської агресії ефективність діяльності судової системи України в цілому не змінилася (табл. 4).

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання

«Як, на Вашу думку, змінилася ефективність діяльності судової системи в Україні після 24 лютого 2022 року (порівняно з періодом до початку повномасштабної російської агресії)?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<i>Значно покращилася</i>	1,9
<i>Незначно покращилася</i>	7,7
<i>В цілому не змінилася</i>	56,7
<i>Незначно погіршилася</i>	20,2
<i>Значно погіршилася</i>	9,6
<i>Важко відповісти</i>	3,8

На думку близько 30% експертів, ефективність діяльності судової системи за вказаний період часу погіршилася. Більша частина таких експертів (20,2%) вважають, що ефективність діяльності судової системи незначно погіршилася, а 9,6% експертів вважають, що вона значно погіршилася. Основними факторами погіршення ефективності діяльності судової системи України, на думку вказаних експертів, є об'єктивні причини, зумовлені воєнним станом і воєнними діями (окупація частини території України, повітряні тривоги, обстріли, відключення електроенергії тощо), а також подальшим зростанням дефіциту кадрів (зокрема, внаслідок виїзду частини працівників апаратів судів за кордон); ускладненням доступу для правосуддя для ВПО та громадян, які виїхали за кордон; посиленням тиску на суди з боку влади (яка може мотивувати необхідність прийняття необхідних їй рішень захистом національних інтересів та боротьбою з агресором); мобілізацією багатьох адвокатів, що погіршило можливості захисту в судах; погіршенням ситуації з виконанням судових рішень (наприклад, щодо боржників).

Лише 7,7% експертів висловили думку, що ефективність діяльності судової системи України після 24 лютого 2022 року незначно покращилася, а 1,9% – що вона значно покращилася. Серед факторів, що сприяли більшій ефективності діяльності судової системи, такі респонденти назвали зменшення навантаження на суди внаслідок зменшення кількості звернень у суди та розвиток за вказаний період електронного судочинства.

В цілому ж, на думку більшості опитаних, істотних змін в ефективності діяльності судової системи за період після 24 лютого 2022 року не відбулося, оскільки основні проблеми судової системи України прямо не пов'язані з воєнним станом та воєнними діями і переважно залишилися тими самими, що були до війни.

5.

5. Згідно з результатами опитування, майже половина експертів (46,2%) зовсім або майже не знайомі зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки. Певною мірою знайомі з вказаною Стратегією 41,3% експертів і лише 12,5% експертів відповіли, що вони добре знайомі зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки (табл. 5).

Таблиця 5. Розподіл відповідей на запитання

«Наскільки Ви знайомі зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Добре знайомий(а)	12,5
Певною мірою знайомий(а)	41,3
Зовсім або майже не знайомий(а)	46,2

Серед респондентів, які знайомі (добре або певною мірою) зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, переважають низькі оцінки результативності її практичного впровадження. Більше половини (55,7%) експертів з числа тих, хто знайомий зі Стратегією, оцінили результативність її впровадження в 1, 2 або 3 бали за 7-бальною шкалою і лише близько 10% дали оцінки 5 або 6 балів за 7-бальною шкалою. Середня оцінка результативності практичного впровадження Стратегії експертами, які добре або певною мірою знайомі з нею, склала 3,2 балів за 7-бальною шкалою (табл. 6).

Таблиця 6. Розподіл відповідей на запитання

«Оцініть, будь ласка, результативність практичного впровадження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки за 7-бальною шкалою, де 1 бал – Стратегія була зовсім не впроваджена, а 7 балів – Стратегія була повністю впроваджена»

Оцінка результативності практичного впровадження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки	% від кількості експертів, які добре або певною мірою знайомі зі Стратегією
1 бал	4,9
2 бали	21,3
3 бали	29,5

5.

Оцінка результативності практичного впровадження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки	% від кількості експертів, які добре або певною мірою знайомі зі Стратегією
4 бали	27,9
5 балів	8,2
6 балів	1,6
7 балів	0,0
Важко відповісти	6,6
Середній бал	3,2

Таким чином, є підстави стверджувати, що, на думку експертів, Стратегія була скоріше не реалізованою. Це підтверджують і коментарі респондентів до вказаного запитання. Лише поодинокі експерти назвали конкретні позиції зі Стратегії, які, на їхню думку, були впроваджені («Стратегія реалізована в частині запровадження ЄСІТС і то не повною мірою – модуль електронних виконавчих документів наразі не запроваджено»). Водночас більшість інших експертів прямо заявили, що Стратегія «залишилася тільки на папері» («...згадана Стратегія стала формальністю. Там є корисні речі, але головне чого не вистачало і не вистачає зараз, крім дієвої стратегії, – конкретного драйвера для її реалізації. Стратегію написати півділа, вона може бути суперрозумною, але питання, – хто має бути центром штовхання всіх процесів. І це питання так і не було вирішене»; «Вважаю, що відсутність дієвих механізмів впровадження лишили Стратегію більше декларативною, ніж реалізованою»).

Необхідно також відзначити, що ряд експертів взагалі критично оцінили доцільність написання подібних стратегій («Сприймаю ці концепції як інформаційний шум, який не вартий уваги, та імітацію бурхливої діяльності, оскільки зміни будуть відбуватися не на основі подібних концепцій, яких вже було багато, а на підставі конкретних пропозицій суб'єктів законодавчої ініціативи, які будуть сформовані на основі тієї політичної кон'юнктури, яка складеться на момент подальших змін у судоустрійному та процесуальному законодавстві»).

6.

6. На відкрите запитання стосовно того, яких головних реформ на теперішній час потребує судова система України, найбільше респондентів, назвали такі відповіді: боротьба з корупцією (22,9% від кількості опитаних, які відповіли на вказане запитання); впровадження реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності (20,0%); покращення ситуації з кадрами в апаратах судів (в першу чергу шляхом підвищення рівня зарплат) (18,6%); покращення процедури відбору та оцінювання суддів (17,1%); підвищення рівня кваліфікованості суддів (14,3%); «перезавантаження» суддівського корпусу (12,9%); скорочення термінів розгляду справ (11,4%); добір необхідної кількості суддів (11,4%); забезпечення реальної незалежності судів (10,0%) (табл. 7).

Таблиця 7. Розподіл відповідей на запитання

«Назвіть, будь ласка, головні реформи, яких, на Вашу думку, потребує судова система України на теперішній час»,
ВІДКРИТЕ ЗАПИТАННЯ

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Боротьба з корупцією	<ul style="list-style-type: none"> ● «Головна реформа має бути спрямована на подолання корупції у судовій системі» ● «Боротьба з проявами корупції» ● «Боротьба з корупцією в судах» ● «Подальший аналіз та робота з корупційними проявами» ● «Реформа має бути спрямована на зниження корупційної складової» ● «Запровадити ефективні механізми дотримання та моніторингу виконання суддями України вимог антикорупційного законодавства» ● «Контроль за витратами суддів» ● «Перевірка їх статків та статків їх родичів і близьких осіб» ● «Реальна боротьба з корупцією в судовій владі» 	22,9
Впровадження реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності	<ul style="list-style-type: none"> ● «Впровадження ефективних та дієвих механізмів притягнення суддів до відповідальності за протиправні діяння» ● «Введення дієвої кримінальної відповідальності за завідомо незаконні рішення» ● «Впровадження реальної відповідальності суддів за неправосудні рішення» ● «Посилення відповідальності суддів» ● «Спрощення процесу притягнення суддів до відповідальності» 	20,0

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Впровадження реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності	<ul style="list-style-type: none"> ● «На мою думку, необхідно встановити відповідальність суддів за ухвалення рішень, скасованих в подальшому судами апеляційної та касаційної інстанцій. Наприклад, звільнення з посади у випадку скасування певного відсотка рішень» ● «Посилення невідворотності покарання за корупційні правопорушення» ● «Створення дієвого та ефективного органу, що розглядатиме дисциплінарні провадження відносно суддів» ● «Визначити з урахуванням ефективних міжнародних практик вимоги до процедури дисциплінарного провадження щодо суддів усіх рівнів» 	20,0
Покращення ситуації з кадрами в апаратах судів (в першу чергу шляхом підвищення рівня зарплат)	<ul style="list-style-type: none"> ● «Підвищення рівня забезпечення працівників суду (<i>помічників, секретарів, спеціалістів і т.п.</i>), вирівнювання до конкурентного рівня заробітних плат» ● «Підвищення зарплат апарату суду, підвищення престижу і привабливості до роботи в суді» ● «Збільшення грошового забезпечення апарату судів» ● «Належна система оплати праці рядових працівників апаратів суду. Адже зарплата судді біля 100 тис. грн. А працівників апарату – 15 тис.» ● «Реформа оплати праці працівників апарату судів» ● «Реформування кадрового (<i>в першу чергу на рівні допоміжного та адмінперсоналу</i>) забезпечення судів» ● «Забезпечення належного рівня оплати праці працівників суду» 	18,6
Покращення процедури відбору та оцінювання суддів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Детальніше перевіряти порядок призначення суддів та декларування, можливе запровадження періодичної переатестації (<i>перевірки рівня кваліфікації</i>) – для прикладу раз на 5 або 10 років» ● «Ретельні відбір та оцінка суддів» ● «Правильний підбір суддів, судді мають зростати з першої інстанції до посад суддів у судах вищих інстанцій» ● «Удосконалення системи кадрового добору» ● «Порядок відбору і призначення суддів» 	17,1

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
<p>Покращення процедури відбору та оцінювання суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Наша судова система постійно реформується, а значного ефекту немає. Навіть оцінювання суддів вказувало лише на рівень їхніх знань (і то сумнівно). Але судді мають мати не лише знання, але гідно ставитися до учасників процесу, слухати та чути сторони, надавати сторонам реальну можливість представити свою позицію в суді та довести її, розглядати справи в розумні строки та інші. Реформа має бути направлена на зміну стандартної ролі судді» ● «Удосконалення процесу добору суддів в частині виключення суб'єктивної складової при проведенні конкурсу» 	<p>17,1</p>
<p>Підвищення рівня кваліфікованості суддів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Боротьба з непрофесійністю суддів» ● «Постійне підвищення кваліфікації суддів» ● «Незважаючи про складний процес проходження кандидата на посаду судді, рівень знань та професійних навичок суддів на всіх ланках є низьким» ● «Перевірка знань суддів» ● «Реформа має бути спрямована на підвищення професійності суду» 	<p>14,3</p>
<p>«Перезавантаження» суддівського корпусу</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Перезавантаження суддівського корпусу, щоб зникла «кругова порука»» ● «Зміна суддівського корпусу» ● «Очищення судової влади» ● «Повне перезавантаження судової системи, що включатиме перевірку усіх діючих суддів та підняття питання про їх можливість здійснювати правосуддя» ● «В першу чергу звільнити усіх... А потім на конкурсній основі набрати нових суддів, але при цьому Вищу раду правосуддя повинні представляти виключно іноземці з бездоганною репутацією. Нашим не вірю» ● «Ротація суддів першої інстанції. Призначення суддів виключно на 5 років» 	<p>12,9</p>
<p>Скорочення термінів розгляду справ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● «Впровадження контролю та відповідальності суддів щодо дотримання розумних строків розгляду справ» ● «Усунення тяганини в адміністративних судах (справи розглядаються роками, а у деяких випадках пів десятиліття)» 	<p>11,4</p>

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Скорочення термінів розгляду справ	<ul style="list-style-type: none"> ● «Забезпечення вчасного розгляду справ» ● «Скорочення строків розгляду справ» ● «Впровадження законодавства щодо контролю дотримання суддями розумних строків розгляду справи» ● «Доведення до вироків кримінальних справ, які на розгляді в судах, в т. ч. в антикорупційному суді» ● «Удосконалення законодавства щодо пришвидшення розгляду справ Вищим антикорупційним судом» 	11,4
Добір необхідної кількості суддів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Доукомплектація суддівського штату» ● «Збільшення кількості суддів» ● «Швидке доукомплектування судів суддями» 	11,4
Забезпечення реальної незалежності судів	<ul style="list-style-type: none"> ● «В першу чергу незалежність – від державних установ і їх представників» ● «Забезпечення незалежності суддів» ● «Зменшення залежності суддів від всіх органів державної влади, правоохоронних органів» ● «Побудова дійсно незалежного і професійного суду» ● «Посилення незалежності суддів» ● «Забезпечення незалежності суду реально, а не на папері, знищення «телефонного права»» ● «Реформа щодо збільшення незалежності суддів від інших гілок влади» 	10,0
Подальше впровадження цифрових технологій	<ul style="list-style-type: none"> ● «Впровадження ширшого кола цифрових технологій у здійсненні правосуддя» ● «Завершення запровадження ЄСІТС» ● «Налагодження роботи системи електронного суду» ● «Цифровізація судових систем і послуг» ● «Продовження цифровізації діяльності судів» 	8,6

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Покращення доступу громадян до правосуддя	<ul style="list-style-type: none"> ● «Покращення доступності правосуддя» ● «Доступність та ефективність судового захисту прав» ● «Необхідність розширення гарантій реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина в суді» ● «Зміна процесуального законодавства в частині спрощення процедури і доступу пересічного громадянина до суду, а не через адвоката» ● «Довіра до суддів не з'явиться, якщо пересічний громадянин не має доступу до суду і не має шансів бути почутим в суді» 	8,6
Покращення матеріально-технічного забезпечення судів	<ul style="list-style-type: none"> ● Реформування матеріально-технічного забезпечення судів» ● «Матеріальне забезпечення апаратів судів» ● «Технічне оснащення судів» ● «Приведення приміщень суду до ладу, наявність нормальних залів судового засідання» 	8,6
Покращення роботи ВРП і ВККС	<ul style="list-style-type: none"> ● «Організація якісної роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів» ● «Запровадження працюючого органу контролю діяльності суддів Вищою радою правосуддя» ● «Набір кваліфікованих, незалежних та добросовісних членів ВРП та ВККСУ самими суддями – в тому числі за допомогою електронного анонімного голосування суддів за допомогою своїх КЕП» 	7,1
Припинити постійні реформи судової системи	<ul style="list-style-type: none"> ● «Припинити робити реформи» ● «Просто дати суддям виконувати свої професійні обов'язки» ● «Реформи в судовій системі нескінченні» ● «Я б не проводила реформи. Я б реалізовувала те що є, розвивала існуючу модель. Вона досить якісна, але наразі до кінця не функціонуюча» ● «Реформи зараз не на часі» 	7,1

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Забезпечення прозорості діяльності судів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Прозорість діяльності судів» ● «Прозорість судового процесу» 	4,3
Розвиток позасудового та досудового вирішення спорів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Реформа щодо розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів» ● «Впровадження механізмів позасудового врегулювання ряду спорів» ● «Реальне ефективне застосування позасудових способів примирення сторін» 	4,3
Забезпечення виконання судових рішень	<ul style="list-style-type: none"> ● «Налагодження механізмів забезпечення виконання судових рішень» ● «Запровадити дієвий контроль виконання рішень» 	2,9
Забезпечення сталості та єдності судової практики	<ul style="list-style-type: none"> ● «Вироблення сталих практик з певних категорій справ, які будуть незмінними» ● «Запровадити відповідальність суддів ВС за систематичну зміну/ відступ від своїх правових позицій (якщо позиція міняється двічі на рік – це вже систематично)» 	2,9
Покращення доступу до касаційної інстанції	<ul style="list-style-type: none"> ● «Законодавче удосконалення процесуального права у частині касаційного оскарження» ● «Перегляд процесуальних фільтрів» 	2,9
Зменшення навантаження на суддів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Розвантаження судової системи через велику кількість судових справ» 	2,9
Реформа Верховного Суду	<ul style="list-style-type: none"> ● «Ліквідація діючого Верховного Суду і касаційних судів і створення кваліфікованого Верховного Суду України» ● «Реформування Верховного Суду» 	2,9

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Необхідність реформування всієї системи влади в Україні	<ul style="list-style-type: none"> ● «Реформи потребує не стільки судова система скільки вся система влади в країні» ● «Саме по собі реформування судової системи нічого не дасть, треба розглядати його в комплексі зі змінами в державі, з іншими гілками влади» 	2,9
Розвиток позасудового та досудового вирішення спорів	<ul style="list-style-type: none"> ● «Реформа щодо розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів» ● «Впровадження механізмів позасудового врегулювання ряду спорів» ● «Реальне ефективне застосування позасудових способів примирення сторін» 	2,9
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Удосконалення та синхронізація положень Конституції та законів України паралельно з модернізацією судоустрою та інститутів правосуддя» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Забезпечення принципу верховенства права» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Нівелювання інституту нового розгляду. Верховний Суд має прийняти рішення по суті, а не відправляти його на новий розгляд. Якщо треба – хай досліджує докази» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «З'їзд суддів перевести у он-лайн режим. Всі судді України мають право приймати в них участь» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Запровадження інституту мирових суддів» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Виборність суддів» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Передача податкових спорів до розгляду господарських судів» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Зменшення кількості суддів в господарських судах першої інстанції» 	1,4
	<ul style="list-style-type: none"> ● «Встановлення справедливої оплати праці суддів з врахуванням рівня доходів переважної частини населення» 	1,4

6.

Основні реформи, яких потребує судова система	Приклади відповідей респондентів	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
	● «Перегляд функцій Прокуратури України»	1,4
	● «Ліквідація Державної судової адміністрації»	1,4
	● «Формування військових судів, прокуратур»	1,4
	● «Якісний розподіл суддів по спеціалізаціям, особливо це стосується місцевих судів»	1,4
	● «Законодавчі зміни щоб не було можливостей зловживати, наприклад, автоматизованою системою розподілу, коли позов подається до тих пір, поки не потрапить до необхідного судді»	1,4
	● «Створення окремих вищих судів з питань інтелектуальної власності та інвестицій»	1,4
	● «Не відсилочне, а реальне (з розумінням) застосування практики ЄСПЛ»	1,4
	● «Гармонізувати національне законодавство із законодавством Європейського Союзу»	1,4
	● «Публічна підзвітність судової влади перед суспільством»	1,4
	● «Запровадити спеціальні заходи інформаційно-психологічної підтримки учасників судового процесу, включно зі спеціальними психологічними тренінгами для суддів та працівників апаратів судів (управління конфліктами, психологія травм, стресостійкість)»	1,4

7.

7. Згідно з результатами опитування, серед експертів відсутня переважаюча точка зору стосовно доцільності чи недоцільності реформування існуючої мережі судів в Україні. Відносно більша кількість опитаних (44,2%) вважають, що існуючу мережу судів в Україні потрібно реформувати. Водночас, на думку майже третини експертів (31,7%), необхідності реформування існуючої мережі судів в Україні немає, а майже кожен четвертий опитаний (24,1%) не зумів визначитися з відповіддю на вказане запитання (табл. 8).

Таблиця 8. Розподіл відповідей на запитання

«Як Ви вважаєте, чи існує необхідність в реформуванні існуючої мережі судів в Україні?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Необхідності реформування існуючої мережі судів в Україні немає	31,7
Існуючу мережу судів в Україні потрібно реформувати	44,2
Важко відповісти	24,1

Основні аргументи експертів, які виступили проти реформування існуючої мережі судів в Україні, полягали в наступному:

- мережа судів не є основною проблемою, від якої залежить ефективність функціонування судової системи («Проблема швидше не в реформуванні існуючої мережі судів, а в ефективності її діяльності»);
- постійні ліквідації судів та створення нових судів ще більше погіршують ситуацію; краще вже залишити існуючу систему судів і не чіпати її («Кількість судів/спеціалізацій не змінить якісно судову систему, а навпаки – створює низку спорів щодо юрисдикційної підсудності справи. Простіша система – кращий доступ до правосуддя. Щоб не витратити дарма кошти на постійне створення/ліквідацію судів – залиште як є»);
- в умовах війни реформування мережі судів є тим більше недоцільним («Виходячи з об'єктивної ситуації в країні важко відповісти чи потрібно реформувати мережу судів саме зараз. Несвочасне впровадження таких заходів може призвести до повного колапсу роботи, як це відбувається в інших органах влади, де наразі подібні проходять реформи»).

7.

Експерти, які підтримують реформування існуючої територіальної мережі судів в Україні висловили такі основні думки з цього приводу:

- територіальну мережу судів необхідно привести у відповідність до нового адміністративно-територіального поділу;
- територіальна мережа судів повинна забезпечувати максимально легкий доступ до неї громадян (*«судові «округи» потрібно укрупнювати (краще поступово) одночасно із збільшенням «точок доступу» до суду для громадян (як варіант використовуючи систему ЦНАПів). На прикладі – самі судді працюють в райцентрі нових укрупнених районів (а в ідеалі – в обласному центрі), а в кожному відносно великому населеному пункті є будівля/кабінет, де сидить працівник суду, де громадянин може подати/отримати документи, взяти участь у засіданні через відеоконференцію, отримати «послуги» канцелярії, а в разі необхідності в той населений пункт приїжджає суддя і проводить там засідання умовно раз на тиждень»*);
- територіальна мережа судів має враховувати рівень навантаження на суди в різних регіонах;
- на думку одного з експертів, цікавою є ідея децентралізації судів, відібрання у них прив'язки до конкретного регіону.

Що стосується питання про мережу судів за спеціалізацією, то тут експерти висловлювали протилежні думки. Окремі з них виступають за існування тільки однієї юрисдикції (*«В ідеалі – одна юрисдикція, в межах якої судді мають різну спеціалізацію. Людина чітко буде знати, що позов розглядає суд, встановлений законом, а не через 5 років судових тяжб дізнається, що справа підлягала вирішенню іншим судом. Це зменшить витрати на судову систему в частині забезпечення апарату суддів та утримання приміщень судів»*). Інші експерти, навпаки, підтримують існуючий поділ на кілька юрисдикцій і навіть виступають за створення нових (зокрема, військових судів).

8.

8. **Переважна більшість (майже 80%) опитаних експертів вважають, що в Україні є доцільним збереження окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції.** Водночас серед цих експертів безумовно підтримують збереження окремих судів вказаних юрисдикцій лише 31,7%, а скоріше підтримують – 48,1%. Таким чином, хоча в цілому підтримка збереження окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції є явно переважаючою, в значній кількості експертів можуть існувати певні сумніви щодо цього питання.

Не підтримують збереження в Україні окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції лише 16,3% експертів, а ще 3,8% експертів не змогли визначитися з відповіддю на вказане запитання (табл. 9).

Таблиця 9. Розподіл відповідей на запитання

«Як Ви вважаєте, чи є доцільним збереження в Україні окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	31,7
Скоріше так	48,1
Скоріше ні	12,5
Безумовно ні	3,8
Важко відповісти	3,8

Основними причинами доцільності збереження окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції, на думку експертів, є те, що:

- такий поділ довів свою ефективність;
- суди мають бути спеціалізованими, а судді професіоналами у своїй спеціалізації («Таке розмежування дозволяє забезпечити більш вузьку спеціалізацію суддів, що, завдяки відповідному досвіду, підвищує якість і строки розгляду рішень. Крім того, це загалом скорочує строки розгляду відповідних категорій справ, завдяки їх виключенню із загальної кількості судових справ»);
- не потрібно змінювати систему, яка працює («Система хоч і недосконала, але працює. Суди вказаних юрисдикцій мають напрацьовану судову практику»).

8.

Водночас ряд експертів зауважили, що адміністративні суди дуже сильно завантажені справами, порівняно із господарськими. В зв'язку з цим, певні категорії справ (*наприклад, податкові спори*) було б доцільно передати від адміністративних судів на розгляд господарських судів.

Експерти, які виступають проти збереження в Україні окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції, наводили такі аргументи на користь своєї позиції:

- існуючий поділ на юрисдикції зумовлює виникнення численних спорів щодо підсудності справ;
- існуючий поділ на юрисдикції зумовлює нерівномірне навантаження на суди різної юрисдикції;
- вимогу щодо спеціалізації суддів можна зберегти і за умови існування суду однієї юрисдикції (*«В межах одного суду можуть бути судді всіх спеціальностей. Наприклад, в загальних судах є судді, що здійснюють розгляд лише кримінальних справ чи лише цивільних справ, у господарських – лише справи про банкрутство чи лише загальну категорію справ. Чому не може бути в одному суді така ж спеціалізація між суддями щодо господарських та адміністративних справ? При цьому, судді на рівні свого суду самостійно можуть коригувати кількість суддів у певній спеціалізації у разі збільшення/зменшення кількості певної категорії справ»; «Завжди був прихильником спеціалізації суддів, а не спеціалізації судів»;*
- існуючий поділ на юрисдикції не відповідає європейській практиці (*«Це пережиток радянського підходу – в цивілізованих країнах цивільне право охоплює підприємницьке»*).

Стосовно питання про те, якою має бути мережа окружних та апеляційних судів для вирішення господарських та адміністративних спорів, то більшість експертів, які відповіли на нього, вважають, що має бути збережена мережа, яка існує тепер (*«діюча система працює на належному рівні»*). Але потрібно працювати над розвантаженням в першу чергу адмінсудів (*зокрема, шляхом оптимізації розгляду певних категорій справ та збільшення кількості суддів*).

9.

9. Приблизно дві третини експертів, які взяли участь в опитуванні, підтримують обрання напряму до апеляційних та касаційних судів науковців та адвокатів. З них приблизно 25% повністю підтримують таку практику, а близько 40% – скоріше підтримують. Не підтримують обрання напряму науковців та адвокатів до апеляційних судів 31,7% експертів, а до касаційних судів – 27,9% експертів (табл. 10.1 і 10.2).

Таблиця 10.1. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви ставитеся до обрання напряму до апеляційних судів науковців та адвокатів?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Повністю підтримую	24,0
Скоріше підтримую	40,4
Скоріше не підтримую	24,0
Повністю не підтримую	7,7
Важко відповісти	3,8

Таблиця 10.2. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви ставитеся до обрання напряму до касаційних судів науковців та адвокатів?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Повністю підтримую	25,0
Скоріше підтримую	42,3
Скоріше не підтримую	19,2
Повністю не підтримую	8,7
Важко відповісти	4,8

Таким чином, більшість експертів в цілому позитивно ставляться до обрання напряму до апеляційних та касаційних судів науковців та адвокатів. Проте досить велика частка експертів негативно ставиться до такої ідеї або має певні застереження стосовно неї.

9.

Основним аргументом на користь обрання науковців та адвокатів до складу апеляційних та касаційних судів експерти назвали можливість привнесення ними в діяльність вказаних судів «свіжого» стороннього погляду, що повинно мати позитивний вплив на якість розгляду справ (*«Вони вносять різноманітність думок в звичне суддівське середовище», «Мені здається це корисною ідеєю. Як на мене, – це «думка у вирішенні спору» зі сторони, не із вже сформованої системи», «Судова система має бути не закритою «кастою» осіб із судовим минулим»*).

Водночас експерти пропонують ряд умов, за яких залучення науковців та адвокатів до складу апеляційних та касаційних судів було б дійсно обґрунтованим, зокрема:

- наявність для них певної «квоти», щоби більшість все одно залишалася за суддями (*«Я би встановив квоти для таких категорій. Вони практично є неформальні, але потрібно на рівні законодавства. Попередньо – науковців та адвокатів в колегії (розгляд справ в касаціях та апеляціях – колегіальний) має бути не більше 1/3. Тобто вони мають давати «свіжу думку», але не мати вирішального впливу. Вирішальне слово має бути у судді, який вже має певний суддівський досвід»*);
- відповідність їх певним кваліфікаційним критеріям (*«Якщо такі особи мають правничий досвід та підтвердили свою кваліфікацію у ході іспитів, мають авторитет у юридичній спільноті та відповідають морально-етичним стандартам – це не проблема»*);
- низка експертів позитивно оцінила можливість залучення до складу апеляційних та касаційних судів адвокатів (за умови наявності у них необхідного досвіду), але негативно ставиться до можливості залучення науковців.

Експерти, які негативно ставляться до обрання напряму до апеляційних та касаційних судів науковців та адвокатів, наводили такі аргументи:

- для роботи в апеляційній та касаційній інстанціях необхідне глибоке розуміння специфіки роботи суду, що неможливо без попереднього досвіду роботи суддею (*«Відсутність розуміння роботи судді першої (апеляційної) інстанції зсередини не дозволяє бути суддею апеляційної (касаційної) інстанції в принципі»; «Вважаю, що людина, яка жодного дня не працювала у судовій системі, не може відразу працювати в апеляційному чи касаційному судах»*);
- науковці, як правило, добре знають теорію, але відірвані від практики (*«Науковці вигадують непотрібне, не розуміючи наслідки власного новаторства для судової практики»; «Науковці, як правило, далекі від механіки діяльності судів, володіють лише теорією і в гонитві за певними новаторськими впровадженнями своїх правових наукових висновків приймають абсолютно абсурдні рішення, від яких через кілька місяців відступають»*);
- на думку окремих експертів, досвід роботи Верховного Суду, до якого були обрані науковці, є негативним (*«Реформований Верховний Суд показав свою повну неспроможність відправляти правосуддя на належному рівні. Вважаю, що це саме через науковців-теоретиків, які перевернули закони з ніг наголову своїми позиціями»*).

Окремі експерти, які критично ставляться до обрання науковців до складу апеляційних та касаційних судів, вважають, що їх доцільно було б залучати до діяльності таких інстанцій в якості консультантів або представників громадського контролю, але аж ніяк не в якості суддів.

10.

10. **Більшість (приблизно 65%) опитаних експертів** позитивно ставляться до ідеї про повернення до формування судів апеляційної та касаційної інстанцій лише з суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції (безумовно підтримують вказану ідею 27-29% експертів, а скоріше підтримують її – 36-37% експертів).

Водночас майже 30% експертів скоріше або безумовно не підтримують ідею про повернення до формування судів апеляційної та касаційної інстанцій лише з суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції (табл. 11.1 і 11.2).

Таблиця 11.1. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи варто повернутися до формування судів апеляційної інстанції лише з суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	28,8
Скоріше так	36,5
Скоріше ні	17,3
Безумовно ні	11,5
Важко відповісти	5,8

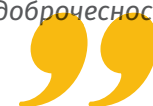
Таблиця 11.2. Розподіл відповідей на запитання - «Як Ви вважаєте, чи варто повернутися до формування судів касаційної інстанції лише з суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	26,9
Скоріше так	37,5
Скоріше ні	19,2
Безумовно ні	10,6
Важко відповісти	5,8

Основним аргументом експертів, що підтримують формування суддів апеляційної та касаційної інстанцій лише із суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції, є те, що для роботи апеляційних та касаційних інстанціях обов'язково необхідний попередній досвід роботи у судовій системі («Має бути професійне зростання, розуміння роботи суду першої інстанції, зростання теоретичних і практичних навичок», «Суддя має володіти певним досвідом для ефективної роботи в судах апеляційної та касаційної інстанцій»). Ряд експертів стверджують, що правильність такого підходу до формування апеляційних та касаційних судів доведена на практиці («Такий механізм формування судів довів свою ефективність»).

Експерти, які не підтримують повернення до формування судів апеляційної та касаційної інстанцій лише із суддів, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції, наводять такі аргументи на користь своєї позиції:

- такий підхід сприяє формуванню «клановості» у судовій системі («робота в судах першої інстанції робить людей залежними від системи»);
- формування апеляційних та касаційних судів виключно із суддів першої інстанції негативно позначиться на об'єктивності розгляду справ («Профдеформація суддів вкрай негативно впливає на можливість неупереджено розглядати справи»);
- робота протягом 5 років в суді першої інстанції далеко не завжди забезпечує необхідну кваліфікацію для ефективної роботи в апеляційній та касаційній інстанціях («Що це за кваліфікуюча ознака 5 років, якщо суддя займався однотипними справами, має корупційну складову, незаконне збагачення? А інший не має 5 років, але організував швидкий розгляд справ і відповідає вимогам доброчесності»).

11.

11. **Переважна більшість опитаних експертів вважають**, що в системі судової влади України має бути збережений такий орган як Велика Палата Верховного Суду – лише 11,5% опитаних висловили думку, що вона має бути ліквідована. Водночас стосовно питання про реформування Великої Палати Верховного Суду думки експертів розділилися майже порівну – 44,2% експертів вважають, що вона має бути збережена у теперішньому вигляді («*Попри деякі суперечливі висновки у ряді позицій Великої Палати Верховного Суду, загалом вона справляється з відведеними їй функціями*»), а 40,4% – вважають, що її діяльність та/або повноваження мають бути реформовані (табл. 12).

Таблиця 12. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чи потрібне збереження у системі судової влади України Великої Палати Верховного Суду?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Велика Палата Верховного Суду має бути збережена у теперішньому вигляді	44,2
Велика Палата Верховного Суду має бути збережена, але її діяльність та/або повноваження мають бути реформовані	40,4
Велика Палата Верховного Суду має бути ліквідована	11,5
Важко відповісти	3,8

На запитання стосовно того, як саме має бути реформована Велика Палата Верховного Суду, не було отримано відповідей, які б підтримала більш-менш значна кількість експертів. Були висловлені такі пропозиції (які назвали один або максимум – кілька експертів):

- «Велика Палата має збиратися лише вирішення конкретних (виключних) правових чи юрисдикційних питань»
- «Велика Палата не має приймати рішення у конкретних справах, коли 3/4 суддів мають іншу спеціалізацію, чи навіть при міжюрисдикційних спорах (як правило вони між двома юрисдикціями), коли половина суддів має зовсім іншу спеціалізацію»
- «Має бути відповідальність суддів ВП ВС за необґрунтований та/або систематичний відхід від своїх же правових висновків (щороку нова протилежна позиція – це шкода для всієї судової системи та громадян)»
- «Необхідно відмінити інститут направлення справи на новий розгляд. Третя інстанція має приймати лише остаточне судові рішення у спорі, чим його фактично завершувати»
- «Надати право складати висновки до правовідносин за аналогією, як викладав свої висновки ВСУ на своїх пленумах»
- «Необхідне більше узагальнення і пояснення правозастосування»

11.

- *«Палата має роз'яснювати, а не підміняти законодавство»*
- *«Потрібна направленість на створення прецедентів, що будуть сталими»*
- *«Потребує покращення доступу до неї, розширення переліку справ, що мають розглядатись (наприклад обов'язково приймати до розгляду, якщо відсутня зразкова справа)»*
- *«Залучення більше людей не з суддівської системи», «Повинні входити адвокати»*
- *«Суддями ВП можуть бути судді інших судів (починаючи з апеляційного) та звітуватися мають перед з'їздом суддів»*
- *«Обрання суддів на пропорційній основі та безстроково по прикладу США»*
- *«Її робота має бути більш прозорою та має бути певний контроль громадськості»*

12.

12. **Переважає більшість (64,4%) опитаних експертів** негативно ставляться до ідеї про створення в Україні окремого державного інвестиційного суду. Вважають доцільним створення такого суду в Україні лише 16,3% опитаних, а 19,2% опитаних не змогли визначитися з відповіддю на вказане запитання (табл. 13).

Таблиця 13. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи є доцільним створення в Україні окремого державного інвестиційного суду?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	4,8
Скоріше так	11,5
Скоріше ні	37,5
Безумовно ні	26,9
Важко відповісти	19,2

Респонденти, які вважають доцільним створення в Україні окремого державного інвестиційного суду, пояснюють свою підтримку створення такого суду тим, що це було б позитивним кроком в контексті залучення іноземних інвестицій («Залучення інвестицій потребує судового захисту інвесторів на високому рівні», «Для швидкого вирішення спорів, пов'язаних із захистом інтересів та прав великого іноземного капіталу»), а також існування подібного досвіду в інших країнах.

Респонденти, які вважають недоцільним створення в Україні окремого державного інвестиційного суду, на пояснення своєї позиції навели такі основні аргументи:

- практика створення багатьох спеціалізованих судів є невиправданою («А чому б тоді не створити суд для кожного інституту права? Суддя має знати та мислити комплексно, усією діючою системою права, а не окремими інститутами», «Вважаю створення окремих судів в різних сферах недоцільним як з процесуальної позиції (ускладнення доступу до правосуддя), так і економічної (додаткові витрати на утримання мережі таких судів»);
- інвестиційні спори можуть успішно вирішуватися існуючими в Україні судами, зокрема судами господарської юрисдикції («В Україні 32 роки всі інвестиційні спори розглядають господарські суди, які мають підготовлений і кваліфікований склад, розуміння інвестиційного (господарського) законодавства і напрацьовану судову практику. Цю практику знають й інвестори, тому ламати стабільне і працююче не потрібно», «Відсутня потреба, мережа діючих судів може виконувати відповідні функції судочинства щодо відповідної категорії справ», «З цієї категорією справ чудово справлялись господарські суди. Можливо в них палату створити, але окремий – ні. Неможливо виокремити таку спеціалізацію»);
- для вирішення таких спорів можна також використовувати арбітраж («Інвестиційні спори можуть вирішуватися інвестиційними арбітражами, «Існує міжнародний арбітраж»);
- існує ризик невизнання юрисдикції такого суду іншими країнами;
- обсяг інвестицій в Україну (особливо в теперішніх умовах) навряд чи настільки великий, щоби існувала необхідність створення окремого інвестиційного суду («Якщо буде величезний потік стабільних інвестицій (а це в короткій та, мабуть, і в середній перспективі малореально), то може і варто над цим задуматися. Але хто ж може дати гарантію, що таке відбудеться і якщо відбудеться – буде стабільним. Розумніше передбачити розгляд таких спорів з особливостями (зручними для інвесторів) в існуючій системі»).

13.

13. Стосовно питання, чи потрібний в Україні інститут мирових суддів, думки експертів розділилися: 41,4% опитаних вважають, що такий інститут в Україні потрібний (причому більшість з них скоріше підтримують, ніж повністю підтримують запровадження такого інституту), і стільки саме опитаних вважають, що такий інститут в Україні не потрібний. Крім того, 17,3% респондентів не змогли визначитися з відповіддю на вказане запитання (табл. 14).

Таблиця 14. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чи потрібний в Україні інститут мирових суддів?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	8,7
Скоріше так	32,7
Скоріше ні	26,0
Безумовно ні	15,4
Важко відповісти	17,3

Основним аргументом на користь запровадження в Україні інституту мирових суддів, на думку експертів, є можливість розвантаження таким чином судової системи від великої кількості незначних справ. Іншим аргументом на користь мирових суддів є позитивний досвід застосування такого інструменту в інших країнах («Інститут мирових суддів має велику практику застосування по всьому світу і показав свою ефективність»).

Основні аргументи експертів проти запровадження інституту мирових суддів в Україні:

- діюча в Україні судова система цілком спроможна вирішувати подібні справи, наприклад, за рахунок спрощеного провадження або альтернативних механізмів вирішення спорів («Вже існує спрощене провадження по малозначним справам»; «Краще реформувати діючі суди, щоб вони почали працювати ефективніше, а також розвивати альтернативні можливості врегулювання спорів»);
- створення мирових суддів призведе до значних витрат на їх утримання («Для чого це потрібно? Щоб мирові судді намагались одержувати собі суддівську винагороду та соціальний пакет як у суддів? Слід передати повноваження з розгляду нескладних справ органам місцевого самоврядування та місцевим органам державної виконавчої влади і все. Хай називаються далі їх кадри спеціалістами, головними спеціалістами і т.д. Як тільки ми їх назвемо мировими суддями, на наступний день виникне питання їх забезпечення на рівні суддів. Для чого економити на суддях, щоб потім знову витратити на мирових суддях? Наприклад, я за один місяць розглядаю умовно 50 справ про розірвання шлюбу. У цих справах спір на 99% відсутній. А навіть якщо він є, то буде так: або час на примирення і розірвання шлюбу, або час на примирення і без розгляду (бо примирились). Усі ці 50 справ може розглянути спеціаліст РАГСу в межах його заробітної плати. Якщо ми його назвемо мировим суддею, то готуємось до боротьби за статус і додаткові витрати»);
- Інститут мирових суддів незрозумілий для українців («Не впевнена, чи наше суспільство до цього готове ментально»).

14.

14. **Переважає більшість опитаних експертів** вважають доцільним впровадження та розвиток в Україні альтернативних механізмів вирішення спорів. Зокрема, 72,1% опитаних підтримують впровадження і розвиток в Україні такого альтернативного механізму вирішення спорів як арбітраж; 82,6% – медіації; 68,2% – онлайн-вирішення судових спорів (табл. 15).

Таблиця 15. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чи доцільно впроваджувати та розвивати в Україні такі альтернативні механізми вирішення спорів?»

Варіанти відповіді	Безумовно так	Скоріше так	Скоріше ні	Безумовно ні	Важко відповісти
Арбітраж	32,7	39,4	11,5	1,0	15,4
Медіація	41,3	41,3	5,8	3,8	7,7
Онлайн-вирішення судових спорів	39,4	28,8	10,6	5,8	15,4

Головна причина доцільності впровадження в Україні згаданих альтернативних механізмів вирішення спорів, на думку експертів, – це їхній потенціал щодо розвантаження судової системи від значної кількості справ, особливо незначних («Вважаю, що є значний потенціал в позасудовому врегулюванні спорів за допомогою арбітражу та медіації, що може суттєво зменшити навантаження на судову владу, що, в свою чергу, покращить роботу та збільшить якість судового розгляду інших спорів»). Крім того, багато експертів відзначали позитивний досвід використання альтернативних механізмів вирішення спорів в інших країнах («Це міжнародні практики, які треба нам переймати і розвивати»).

Незважаючи на позитивне ставлення більшості експертів до впровадження альтернативних механізмів вирішення спорів, оцінки ними рівня розвитку в Україні вказаних механізмів на теперішній час є низькими. Відносно вищу оцінку отримав рівень розвитку в Україні арбітражу – 3,3 балів за 7-бальною шкалою. Рівень розвитку в Україні онлайн-вирішення судових спорів експерти оцінили в 2,9 балів, а рівень розвитку медіації – лише в 2,5 балів за 7-бальною шкалою (табл. 16).

Таблиця 16. Розподіл відповідей на запитання
«Оцініть, будь ласка, поточний рівень розвитку в Україні таких альтернативних механізмів вирішення судових спорів за 7-бальною шкалою, де 1 бал – рівень розвитку цього механізму вирішення спорів в Україні зовсім недостатній, а 7 балів – рівень розвитку цього механізму є цілком достатнім», % від кількості респондентів, які відповіли на запитання.

	Оцінка, балів							Важко відповісти	Середній бал
	1	2	3	4	5	6	7		
Арбітраж	12,5	17,3	21,2	17,3	7,7	4,8	5,8	13,4	3,3
Медіація	26,9	26,0	18,3	8,7	1,9	3,8	3,8	10,6	2,5
Онлайн-вирішення судових спорів	24,0	18,3	12,5	11,5	8,7	5,8	2,9	16,3	2,9

14.

Таким чином, хоч формально всі згадані альтернативні механізми вирішення спорів в Україні впроваджені, фактичний їх розвиток є досить низьким. Відносно краще в Україні розвинутий арбітраж (*«Арбітраж фактично запроваджено в формі господарського судочинства. Класичний арбітраж – фактично функціонує у формі міжнародного комерційного та третейського арбітражу»*).

Водночас реальне застосування в Україні механізму медіації, на думку експертів, фактично відсутнє. Більше того, ряд експертів взагалі скептично оцінюють перспективи розвитку медіації в Україні, вважаючи, що цей механізм в країні «не прижився» (*«Медіація не виправдала себе як засіб», «Медіація і онлайн – це інститути, які непрацюючі та не користуються попитом», «Інститут медіації існує в судовому процесі з 2018 року і показники його ефективності – 0. Це мертві норми в процесуальних кодексах», «Щодо медіації менший оптимізм, бо у українців ще не готовий рівень правової культури до цього (поки в переважній більшості випадків рішення «з печаткою», офіційний документ, який можна примусово виконати, вважається більш «цінним» за виконання досягнутих домовленостей через медіацію). Але в ідеалі було би гарно якби медіація ефективно працювала і користувалася довірою. Ще краще, коли б повноцінними медіаторами могли виступати професійні судді»*).

Що стосується онлайн-вирішення спорів, то, на думку багатьох експертів, за цифровізацією судів майбутнє, тому в Україні цей спосіб вирішення спорів з часом буде розвиватися (*«Щодо онлайн вирішення – це скоріше не альтернативний механізм вирішення, а форма розгляду справи, відмінна від існуючої традиційної форми. По-різному розуміється термін «онлайн» (чи розгляд без необхідності їхати в суд, чи повністю автоматичне вирішення спору, чи розгляд за участю штучного інтелекту, чи автоматичне «генерування» рішення, яке буде проходити перевірку суддею і т. д.). Але в будь-якому розумінні, моє переконання, що така форма стане рано чи пізно більш популярною і поширеною за традиційні форми. Краще бути в трендах попереду»*).

15.

15. **Більшість опитаних експертів вважають** доцільним запровадження в Україні громадського контролю за діяльністю судів (безумовно підтримують такий вид контролю за діяльністю судів 24,0% опитаних, а скоріше підтримують – 35,6% опитаних). Водночас майже кожен третій експерт висловився проти запровадження в Україні громадського контролю за діяльністю судів, а ще 8,7% опитаних не змогли визначитися з відповіддю на вказане запитання (табл. 17).

Таблиця 17. Розподіл відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чи є доцільним запровадження в Україні громадського контролю за діяльністю судів?»

Варіанти відповіді	% від кількості експертів, які відповіли на запитання
Безумовно так	24,0
Скоріше так	35,6
Скоріше ні	23,1
Безумовно ні	8,7
Важко відповісти	8,7

Прихильники запровадження громадського контролю за діяльністю судів вважають, що це може бути дієвим інструментом для боротьби з корупцією в судовій системі («Громадський контроль – основа зупинення корупції», «Громадський контроль, на мою думку, – єдина можливість забезпечити справді незалежний контроль демократичного суспільства за діяльністю судів», «Рада громадського контролю на сьогодні – чи не єдиний бар'єр, який запобігає свавіллю суддів, однак і він не є достатньо ефективний в силу відсутності бодай елементарних повноважень»).

Низка експертів в цілому підтримують ідею громадського контролю за діяльністю судів, проте відзначають ряд пов'язаних з цим проблем, зокрема:

- необхідність дотримання балансу, щоби громадський контроль не перетворювався на тиск на суд («Треба застосовувати таку форму, але при цьому треба зберігати баланс та не порушувати принцип незалежності суддів, щоб цей контроль не перетворився на ще один механізм тиску на суди»);
- відсутність ефективних механізмів здійснення такого контролю;
- загроза необ'єктивності з боку самих «громадських контролерів» («Відповідь залежить від того, що розуміється під «діяльністю судів» та під «громадським контролем». Діяльність судів та суддів по вирішенню конкретної справи має бути незалежною та ніким не контролюватися, окрім вищестоячих інстанцій та спеціальних дисциплінарних органів. Тільки так судова гілка буде незалежною як це і має бути. Поведінка суддів поза межами розгляду справ – звичайно може моніторитися і отримувати свою оцінку від громадськості. Покарання за неналежну чи протизаконну діяльність судів може накладати лише компетентний орган. Громадський контроль у вигляді висловлення позиції – допускається. Але при цьому має бути повага до рішення суду, оскільки безпечітійне «навішування ярликів», як це нерідко у нас практикується «активістами», не сприяє збільшенню довіри до суду, за що так піклуються ці самі «активісти». Бо інакше прийдемо до того, що судді будуть думати не про законне вирішення спору, а про те, чи сподобається таке рішення знаним «активістам» (не виключаю що так інколи працює і зараз). А це вже вплив на вирішення справи, тиск на суд, який забороняється»).

15.

Водночас частина експертів виступають категорично проти громадського контролю за діяльністю судів, мотивуючи це тим, що:

- і без громадського контролю існує достатньо механізмів та органів контролю за діяльністю судів («Органи суддівського самоврядування і ВРП самі мають здійснювати контрольні функції», «Крім того, рівень публічності та гласності судових процесів та змісту судових рішень у нас один з найкращих у Європі. Цього достатньо, щоб будь-яка особа цікавилась судовою практикою, вносила пропозиції, скарги тощо. Запровадження ще якогось додаткового контролю – це прямий шлях до впливу на суддю з метою щось прийняти або помститись»);
- такий контроль є прямим порушенням незалежності судової гілки влади («Суди мають бути незалежні. Будь який контроль – це вплив на суд. Якщо рішення, на думку сторони, є незаконним, є апеляція, касація та ЄСПЛ», «Як показали реформи Порошенка – Філатова, громадськість хоче контролювати і впливати на суди, але тоді де основоположний принцип незалежності судді у прийнятті рішень? Правосуддя можливе лише без будь-якого тиску ззовні, тому контроль можливий лише в строго передбачений законом спосіб», «Діяльність судів є складною професійною сферою, де громадський контроль має високі ризики для перетворення в інструмент впливу на правосуддя або політичного засобу»);
- наявний досвід свідчить, що часто такий контроль свідомо використовується для тиску на суди («Я не уявляю собі, що я міг би бути громадським активістом за покликанням, тобто безкоштовно, з власної ініціативи тощо. На жаль, в Україні люди вимушені заробляти кошти щоденно та важкою працею, щоб виживати або жити хоча б у базовому достатку. В наших умовах громадський активіст – це фактично не активіст, а лобіст тих чи інших інтересів, тих чи інших осіб, організацій, підприємств, держав. Давайте називати речі своїми іменами. Не існує громадських активістів за покликанням. Громадські активісти в Україні існують на замовлення», «У нас є досвід роботи ГРД. Це повна тупфта – члени ГРД підписують абсурдні висновки (які не лише суперечать дійсності, а й логіці), проте не несуть за це відповідальності. Інколи складається враження, що негативні висновки ними складаються під «замовлення» для «незручних» для системи чи певних осіб суддів. Аналогічно із ЗМІ – журналісти публікують відверті неправдиві статті, в переважній більшості на «замовлення» (в тому числі для тиску на суддю), надають певну кваліфікацію судовому рішення, хоча не мають навіть достатнього рівня кваліфікації, щоб відрізнити рішення суду від ухвали суду, чим підривають довіру до судів в Україні, але при цьому не несуть відповідальності»).

Стосовно **конкретних механізмів громадського контролю за діяльністю судів в Україні**, експерти, які є прихильниками здійснення такого контролю, висловили такі пропозиції:

- виборність суддів;
- участь представників громадськості у відборі суддів, гласність процесу такого відбору;
- має бути розроблено механізм відкликання судді з посади;
- відкритість судових засідань;
- громадський контроль за дотриманням процедури та правил проведення засідань;

15.

- запровадження для окремих категорій справ суду присяжних;
- обов'язкове декларування кандидатів на посаду судді;
- контроль за незаконним збагаченням суддів;
- контроль способу життя суддів (*антикорупційне спрямування*);
- оцінка застосування тим чи іншим суддею норм матеріального та процесуального права, яка обов'язково має враховуватись ВРП при призначенні того чи іншого судді на посаду або взагалі звільняти їх з посади;
- подання організаціями громадського контролю скарг на рішення судів;
- включення представників громадськості та журналістів до складу наглядових органів; проходження перевірок на доброчесність із їх участю;
- доступ до публічної інформації в судах;
- доступність судових рішень для ознайомлення;
- можливість громадськості отримувати інформацію по суспільно важливих справах;
- можливість участі громадськості в розгляді дисциплінарних скарг на суддів;
- публічний доступ до інформації про доброчесність/недоброчесність фахівців, що беруть участь у судочинстві;
- порівняльний аналіз судових рішень при однакових або схожих справах;
- повноваження розгляду скарг щодо судочинства в окремих справах та прийняття і виконання рішень за результатами розгляду таких скарг;
- висвітлення рішень судів і процесу в суспільно значимих справах у медіа.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

MAIN CONCLUSIONS

- 1. Середня оцінка експертами ефективності діяльності судової системи України** станом на теперішній час склала 3,8 балів за 7-бальною шкалою. Це може свідчити, що, на думку більшості експертів, судова система в Україні в цілому функціонує, проте її ефективність є далекою від оптимальної та існує необхідність в значному її реформуванні та удосконаленні.
- 2. У відповіді на відкрите запитання щодо основних проблем функціонування судової системи в Україні**, які потребують першочергового вирішення, найбільша кількість експертів (44,1%) назвали проблему корупції. Друге – третє місце в «рейтингу» основних проблем судової системи зайняли взаємопов'язані проблеми великої тривалості розгляду справ у судах та недостатньої кількості суддів (*вказані проблеми назвали відповідно 31,2% і 29,0% опитаних експертів*).

Досить значна кількість експертів серед найбільш гострих проблем функціонування судової системи в Україні назвали також низький рівень кваліфікації багатьох суддів; упередженість багатьох суддів та прийняття ними несправедливих рішень; зовнішній вплив на суди та відсутність реальної незалежності судової влади; низький рівень оплати працівників апаратів судів і зумовлений цим дефіцит кадрів; завантаженість судів справами і велике навантаження на суддів; відсутність реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності; недостатнє забезпечення сталості та єдності судової практики.
- 3. Експерти досить по-різному оцінюють окремі аспекти сучасного стану судової системи України.** Серед одинадцяти напрямків, щодо яких проводилося опитування, найкраще експерти оцінили ситуацію із гласністю та відкритістю судового процесу (*середня оцінка – 4,9 балів за 7-бальною шкалою*), а також законодавче забезпечення діяльності судової системи (4,7 балів). Найнижчі оцінки серед усіх аспектів сучасного стану судової системи України, щодо яких проводилося опитування, отримали довіра до судової системи в суспільстві (*середня оцінка - 2,9 балів за 7-бальною шкалою*), кадрове забезпечення діяльності судової влади; наявність необхідної кількості суддів (3,1 балів) та швидкість прийняття рішень судами; завантаженість судів справами (3,2 балів).

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

MAIN CONCLUSIONS

4. На думку більшості експертів, **істотних змін в ефективності діяльності судової системи** за період після 24 лютого 2022 року не відбулося, оскільки, основні проблеми судової системи України прямо не пов'язані з воєнним станом та воєнними діями і переважно залишилися тими самими, що були до війни.
5. Майже половина експертів зовсім або майже **не знайомі зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки**. Певною мірою знайомі з вказаною Стратегією 41,3% експертів і лише 12,5% експертів відповіли, що вони добре знайомі зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки. Серед респондентів, які знайомі (*добре або певною мірою*) зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, переважають низькі оцінки результативності її практичного впровадження.
6. На відкрите запитання стосовно того, **яких головних реформ на теперішній час потребує судова система України**, найбільше респондентів, назвали такі відповіді: боротьба з корупцією; впровадження реальних механізмів притягнення суддів до відповідальності; покращення ситуації з кадрами в апаратах судів (*в першу чергу шляхом підвищення рівня зарплат*); покращення процедури відбору та оцінювання суддів; підвищення рівня кваліфікованості суддів; «перезавантаження» суддівського корпусу; скорочення термінів розгляду справ; добір необхідної кількості суддів; забезпечення реальної незалежності судів.
7. Серед експертів відсутня переважаюча точка зору **стосовно доцільності чи недоцільності реформування існуючої мережі судів в Україні**. Відносно більша кількість опитаних (44,2%) вважають, що існуючу мережу судів в Україні потрібно реформувати. Водночас, на думку майже третини експертів, необхідності реформування існуючої мережі судів в Україні немає, а майже кожен четвертий опитаний не зумів визначитися з відповіддю на вказане запитання.
8. Переважна більшість (майже 80%) опитаних експертів вважають, **що в Україні є доцільним збереження окремих судів господарської та адміністративної юрисдикції**.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

MAIN CONCLUSIONS

9. Більшість експертів в цілому **позитивно ставляться до обрання напряму до апеляційних та касаційних судів науковців та адвокатів**. Проте досить велика частка експертів негативно ставиться до такої ідеї або має певні застереження стосовно неї.
10. Більшість опитаних експертів **позитивно ставляться до ідеї про повернення до формування судів апеляційної та касаційної інстанцій лише з суддів**, які не менше 5 років відпрацювали в судах першої інстанції. Водночас майже 30% експертів не підтримують таку ідею.
11. Переважна більшість опитаних експертів вважають, що **в системі судової влади України має бути збережений такий орган як Велика Палата Верховного Суду**. Водночас стосовно питання про реформування Великої Палати Верховного Суду думки експертів розділилися майже порівну – 44,2% експертів вважають, що вона має бути збережена у теперішньому вигляді, а 40,4% – вважають, що її діяльність та/або повноваження мають бути реформовані.
12. Переважна більшість (64,4%) опитаних експертів **негативно ставляться до ідеї про створення в Україні окремого державного інвестиційного суду**. Вважають доцільним створення такого суду в Україні лише 16,3% опитаних, а 19,2% опитаних не змогли визначитися з відповіддю на вказане запитання.
13. Стосовно питання, **чи потрібний в Україні інститут мирових суддів**, думки експертів розділилися: 41,4% опитаних вважають, що такий інститут в Україні потрібний (*причому більшість з них скоріше підтримують, ніж повністю підтримують запровадження такого інституту*), і стільки саме опитаних вважають, що такий інститут в Україні не потрібний.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

MAIN CONCLUSIONS

- 14.** Переважна більшість опитаних експертів **вважають доцільним впровадження та розвиток в Україні альтернативних механізмів вирішення спорів – арбітражу, медіації, онлайн-вирішення судових спорів.** Водночас експерти низько оцінили рівень сучасного розвитку в Україні вказаних альтернативних механізмів вирішення спорів, особливо медіації.
- 15.** Більшість опитаних експертів **вважають доцільним запровадження в Україні громадського контролю за діяльністю судів.** Водночас майже кожен третій експерт висловився проти запровадження в Україні такого контролю за діяльністю суддів.

Загалом відповіді експертів свідчать, що **судова система України, незважаючи на складні умови воєнного часу, повною мірою функціонує та в цілому виконує завдання здійснення правосуддя і забезпечення судового захисту громадян.** Незважаючи на наявність у судовій системі низки проблем, позитивним є те, що експертна спільнота чітко визначає і розуміє їх та має бачення шляхів їх розв'язання. Вирішення більшості згаданих проблем, і, відповідно, підвищення ефективності функціонування судової системи, є цілком реальним і залежить передусім від політичної волі керівництва судової системи та держави в цілому.

SOCIOPOLIS™

Social, Political & Market Research

ГО Дослідницька компанія “СОЦІОПОЛІС”

03150, Київ, вул. Ковпака 4, п. 2, офіс 41

+38 044 360 96 49

office@sociopolis.ua

www.sociopolis.ua